

Οι θεωρήσεις για την οικονομική ανάπτυξη και τη γεωστρατηγική θέση της Ελλάδας και η εθνική δημοκρατική αλλαγή στα προγράμματα της ΕΔΑ

γράφει ο ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ*

Η Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά πρωταγωνίστησε στις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα κατά τις δεκαετίες του '50 και του '60 αποτελώντας τον κύριο εκφραστή των θέσεων της κομμουνιστικής και της ευρύτερης Αριστεράς. Οι θεωρήσεις της ΕΔΑ για την οικονομική ανάπτυξη και τη γεωστρατηγική θέση της Ελλάδας, όπως και ο κεντρικός της στόχος, αυτός της «εθνικής δημοκρατικής αλλαγής», αποτέλεσαν τον κορμό της πολιτικής της πρότασης. Με το παρόν άρθρο θα επιχειρηθεί να παρουσιαστούν μέσα από τα πρακτικά των τριών πανελλαδικών της διαδικασιών, να ενταχθούν στο ευρύτερο πολιτικό και διεθνές πλαίσιο και να αποτιμηθούν.

Με το παρόν άρθρο επιχειρείται να παρουσιαστούν οι βασικές θεωρήσεις της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς σχετικά με την ενδεδειγμένη θέση της Ελλάδας στο διεθνές σύστημα και τη μορφή που θα 'πρεπε, κατά την ΕΔΑ, να έχει η

οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Ταυτόχρονα, θα αναλυθεί το αίτημα της εθνικής δημοκρατικής αλλαγής, ακριβώς όπως αυτό προβαλλόταν από τα επίσημα ντοκουμέντα της ΕΔΑ. Ως υλικό θα χρησιμοποιηθούν τα εισηγητικά ντοκουμέντα, οι συζητήσεις κι οι τελικές αποφάσεις των τριών πανελλαδικών κομματικών διαδικασιών που πραγματοποίησε η ΕΔΑ μεταξύ 1956 και 1964.

* *Διδάκτορας Σύγχρονης
Βαλκανικής Ιστορίας*

Η ΕΔΑ σαν εκλογικός σχηματισμός κατέρχεται για πρώτη φορά στις εκλογές του 1951¹ καλούμενη να δράσει σε ένα απόλυτα εκθρικό περιβάλλον. Το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου απείχε μόλις δύο χρόνια, το κυνηγό των ξεκομμένων ομάδων του ΔΣΕ συνεχιζόταν στα βουνά σε όλη τη διάρκεια του 1950 ενώ δεκάδες χιλιάδες μαχητές του ΔΣΕ και μέλη του ΚΚΕ, όπως και ο βασικός κορμός της ηγεσίας του, βρίσκονταν πλέον εκτός συνόρων. Παράλληλα, το στελεχιακό δυναμικό του ΚΚΕ αλλά και ευρύτερα ο κόσμος της Αριστεράς στην Ελλάδα τελούσαν υπό καθεστώ τρόμου. Ένα πολύ σημαντικό τμήμα του βρισκόταν είτε εξόριστο είτε φυλακισμένο, ένα άλλο κινούνταν σε απόλυτη παρανομία ενώ το υπόλοιπο τελούσε υπό τη διαρκή απειλή διώξεων. Υπό αυτές τις συνθήκες, η συγκρότηση ενός πόλου της Αριστεράς, ο οποίος μάλιστα θα συμμετείχε στις εθνικές εκλογές φάνταζε άθλος. Ωστόσο, η εμπειρία του ΚΚΕ στο να δρα υπό συνθήκες παρανομίας (τόσο στην περίοδο πριν, όσο και στην ίδια την Κατοχή) θα παίξει καταλυτικό ρόλο στο ξέπέρασμα των παραπάνω εμποδίων. Στο πρόσωπο της ΕΔΑ το ΚΚΕ θα προσπαθήσει να πετύχει την ανασυγκρότηση ενός πλατιού μετώπου, το οποίο σε επίπεδο βάσης θα αναλάβει να επανασυμπεριώσει τον κόσμο του ΕΑΜ, ενώ σε επίπεδο

δο κορυφής τις πολιτικές δυνάμεις της αποχής των εκλογών του 1946 (Το ΚΚΕ, 1995: 17, 22)². Για να εκπληρωθεί μια τέτοια φιλοδοξία φυσικά απαιτούνται πολιτικές παραχωρήσεις προς τις μικρότερες εν δυνάμει συμμαχικές δυνάμεις των μικρών σοσιαλιστικών κομμάτων. Οι πολιτικές διεργασίες στον πρώην ΕΑΜικό χώρο θα είναι διαρκείς ώσπου, σχετικά σύντομα, με νωπές τις μνήμες του Εμφυλίου Πολέμου να καταλήξουν στη δημιουργία της ΕΔΑ (Λυμπεράτος, 2011: 46-54, 86-92, 106-134). Κατά την πρώτη εκλογική της κάθοδο, η ΕΔΑ περιγράφεται ως ένα «ρωμαλέο, αγωνιστικό, πανδημοκρατικό μέτωπο» που επιχειρεί να περιλάβει «όλους τους εργαζόμενους μαζί με τα στρατευμένα παιδιά τους, όλους τους δημοκράτες και πατριώτες Έλληνες», ενώ θα συμβάλει στην «ενότητα δράσης και τη στενή πολιτική συνεργασία όλων των λαϊκών οργανώσεων, των δημοκρατικών παραγόντων και κομμάτων». Η έμφαση σε αυτή την πρώτη φάση ύπαρξης της ΕΔΑ δίνεται στον αγώνα για το ψωμί, τη γενική αμνηστία για τα πολιτικά εγκλήματα, την ειρήνη, την ανεξαρτησία, την απεμπλοκή της Ελλάδας απ' τον πόλεμο στην Κορέα και την αποτροπή κάθε σκέψης επίθεσης εναντίον της ΛΔ Αλβανίας.

Η ΕΔΑ μετατρέπεται σε ενιαίο κόμμα με την Α' Πανελλαδική Συνδιάσκεψη τον Αύγουστο του 1956. Η συνδιάσκεψη του 1956 γίνεται υπό την επίδραση του 2ου Συνεδρίου του ΚΚΣΕ το οποίο, πέραν της κριτικής στην προσωπολατρία της σταλινικής περιόδου, διατυπώνει με σαφήνεια την ήδη προϋπάρχουσα ιδέα της ειρηνικής συνύπαρξης μεταξύ των δύο συστημάτων αλλά και τη δυνατότητα ειρηνικού περάσματος στο σοσιαλισμό. Τέλος, το 2ο Συνέδριο θα νομιμοποιήσει μια μεγαλύτερη αυτονομία στη χάραξη της πολιτικής και τις μεθόδους που μετέχονται τα κομμουνιστικά κόμματα αναγνωρίζοντας τις «εθνικές ιδιαιτερό-

1. Την 1η Αυγούστου 1951 υπογράφηκε το πρακτικό συμφωνίας για την ίδρυση της ΕΔΑ. Οι διπραγματεύσεις για τη συγκρότηση της ΕΔΑ έγιναν ανάμεσα στους εκπροσώπους των εξής κομμάτων: «Δημοκρατικός Συναγερμός», «Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδος» του Γιάννη Πασαλίδη, «Αριστεροί Φιλελεύθεροι» του Σταμάτη Χατζημπέ και στρατηγού Νέοκοσμου Γρηγοριάδη, «Δημοκρατικό Ριζοσπαστικό Κόμμα» του Μιχάλη Κύρκου, «Ένωση Δημοκρατικών Αριστερών» του Γιάννη Σοφιανόπουλου, που την εκπροσώπησαν οι Ηρακλής Παπαχρήστου και Γιάννης Κοκορέλης, και «ΣΚ-ΕΛΔ» των Αλέξανδρου Σβώλου και Ηλία Τσιριμώκου. Στην κίνηση αυτή πήρε μέρος και ο ανεξάρτητος βουλευτής Ανδρέας Ζάκας. Το πρακτικό τελικά υπογράφηκε απ' τους Γιάννη Πασαλίδη του «Σοσιαλιστικού Κόμματος», Δημήτρη Μαριόλη του «Δημοκρατικού Συναγερμού», Σταμάτη Χατζημπέ των «Αριστερών Φιλελευθέρων» και Μιχάλη Κύρκο του «Δημοκρατικού Ριζοσπαστικού Κόμματος».

2. Αυτό ουσιαστικά περιγραφόταν στις πρώτες μετεμφυλιακές αποφάσεις των οργάνων του ΚΚΕ, τόσο στην 6η Ολομέλεια (Οκτώβριος 1949), όσο και σε μετέπειτα Αποφάσεις του ΠΓ το 1950.

ητες» ως ικανή συνθήκη για την ύπαρξη διαφοροποιημένων «δρόμων προς το σοσιαλισμό». Όπως θα διαπιστώσει η εισήγηση της Διοικούσας Επιτροπής της ΕΔΑ στην Α' Πανελλαδική Συνδιάσκεψη, το 2ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ «θα διευκολύνει την εντός των εθνικών πλαισίων συνεργασία όλων των δημοκρατικών δυνάμεων» ενώ καθίσταται δυνατή, υπό προϋποθέσεις που δεν αναλύονται, «η ειρηνική μετάβαση προς το σοσιαλισμό, με κοινοβουλευτικά μέσα» (Τρίκας, 2009α: 406). Έχει ήδη προηγηθεί το ξεκαθάρισμα της μετεμφυλιακής γραμμής του ΚΚΕ, η οποία ως το 1954 χαρακτηριζόταν από μία σημαντική αντίφαση. Ενώ βασικά καλούσε σε ένα δημοκρατικό πολιτικό μέτωπο, που θα στρεφόταν ενάντια στην κηδεμονία των ΗΠΑ και τον αυταρχισμό των μετεμφυλιακών κυβερνήσεων, για την επίτευξη εσωτερικής ειρήνευσης και τη δημιουργία προϋποθέσεων εθνικής ανάπτυξης και ανεξαρτησίας διατηρούσε ταυτόχρονα τον στόχο της άμεσης σοσιαλιστικής επανάστασης. Όμως, η επιστροφή και απόρριψη του Σχεδίου Προγράμματος του ΚΚΕ εκ μέρους της ηγεσίας του ΚΚΣΕ τον Σεπτέμβριο του 1954, με την παρατήρηση ότι «όταν πάμε για σοσιαλιστική επανάσταση, τότε η κυβέρνηση του πατριωτι-

κού μετώπου δεν γίνεται πιστευτή»,³ θα είναι καταλυτική για τη μετεξέλιξη του προγράμματος του ΚΚΕ προς τη λογική που θα εμφανιστεί και στην Α' Πανελλαδική Συνδιάσκεψη της ΕΔΑ.

Η Α' Συνδιάσκεψη της ΕΔΑ θα αναγνωρίσει τον «ιστορικό ρόλο» που αναλαμβάνει στις δοσμένες ιστορικές συνθήκες το δημοκρατικό Κέντρο. Η ΕΔΑ αναλαμβάνει να παράσχει πλήρη υποστήριξη προς το Κέντρο χωρίς προβολή «απαράδεκτων κομματικών αξιώσεων» ενώ ταυτόχρονα θα αναζητήσει συμμαχίες «ακόμα πιο δεξιά» παραμερίζοντας τις διακρίσεις «δεξιόι», «αριστεροί», όπως χαρακτηριστικά λέγεται, καθώς αναγνωρίζεται πως στην «πατριωτική Δεξιά υπάρχουν άνθρωποι με αληθινό πόνο για τον τόπο». Συνεπώς, για την ΕΔΑ είναι δυνατόν να υποστηριχθεί ακόμα και μια μονοκομματική κυβέρνηση που θα σусπείρωνε γύρω από το πρόγραμμά της «όλες τις δυνάμεις του Έθνους» και η οποία θα μπορούσε να είναι ακόμα και η κυβέρνηση Καραμανλή «εφόσον θα το ήθελε ειλικρινά και θα το απέδειχνε στα

3. Βλ. «Παρατηρήσεις και συμβουλές του Προεδρείου της ΚΕ του ΚΚΣΕ πάνω στο Σχέδιο Προγράμματος του ΚΚΕ» (4/9/1954), ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, Κουτί 383, Φ = 20/33/96.

έργα» (*Δοκίμιο Ιστορίας του ΚΚΕ*, 2012: 405-406).

Κεντρικό επιχείρημα της ΕΔΑ, το οποίο θεωρεί ότι μπορεί να συσπειρώσει ευρύτερες εθνικές δυνάμεις μέχρι και την πατριωτική Δεξιά είναι η τεκμηρίωση της βιωσιμότητας μιας πολιτικής εθνικής ανάπτυξης που θα βασίζεται στην αξιοποίηση των εθνικών πόρων και των ιδιαίτερων πλεονεκτημάτων της Ελλάδας. Σε αυτό το πλαίσιο η εισήγηση του Νίκου Κιτσίκη θα αφιερώσει μεγάλο τμήμα της στην κριτική των οικονομολόγων που αμφισβητούν τη βιωσιμότητα της ελληνικής οικονομίας, χωρίς εξωτερικό δανεισμό και ενίσχυση. Αυτή η λογική που είχε επικρατήσει στους οικονομικούς και πολιτικούς κύκλους έχει οδηγήσει σε μια πολιτική επαιτείας, υποτέλειας και εξάρτησης από τα ιμπεριαλιστικά κέντρα και το ξένο κεφάλαιο ενώ στερούσε τη δυνατότητα ταχείας ανόρθωσης της ελληνικής οικονομίας εξευτελίζοντας «το εθνικό μας γόητρο» (βλ. εισήγηση Κιτσίκη). Απέναντι σε αυτό που χαρακτηρίζεται από τον Κιτσίκη ως «οικονομική ηττοπάθεια» προβάλλεται η δυνατότητα κατάρτισης ενός μακρόπνοου σχεδίου οικονομικής ανασυγκρότησης με έμφαση στην εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου της χώρας και την ανάπτυξη βαριάς βιομηχανίας, δημιουργία εγγειοβελτιωτικών έργων για την αύξηση της παραγωγικότητας στον αγροτικό τομέα και έργων υποδομών που θα αναδείξουν τα πλεονεκτήματα της Ελλάδας. Τα προηγούμενα, σε συνδυασμό με την εκμετάλλευση του ευνοϊκού διεθνούς κλίματος της αρχής της ύφεσης στην αντιπαράθεση των δύο μεγάλων δυνάμεων ανοίγουν, κατά τον Κιτσίκη, δυνατότητες δανεισμού από περισσότερες χώρες και ταυτόχρονα ανταλλαγής ελληνικών προϊόντων με κεφαλαίουχικά αγαθά.

Σε αντίστοιχο κλίμα κινείται και η εισήγηση του Ηλία Ηλιού. Αφού υπογραμμίσει την «εξαιρετικά άνιση κατανομή του εθνικού εισοδήματος μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας», θα επαναλάβει την επάρκεια ορυκτού πλούτου, εργατικού κι επιστημονικού δυναμικού

που χαρακτηρίζει την Ελλάδα, παράγοντες οι οποίοι μπορούν να στηρίξουν μια εγχώρια βιομηχανική παραγωγή. Μαζί με τα παραπάνω, η Ελλάδα θα πρέπει να προχωρήσει στην εθnikοποίηση του τραπεζικού συστήματος και σε μια κρατικά σχεδιασμένη οικονομία ή έστω με ουσιαστική συμμετοχή του κράτους. Ο Ηλιού υπογραμμίζει ότι η ελληνική οικονομία έχει δυνατότητα ανάπτυξης αλλά εμποδίζεται από την εξάρτηση και υποτέλεια, τον πολεμικό χαρακτήρα της οικονομίας, τον μονόπλευρο διεθνή προσανατολισμό και την οικονομική και δημοσιονομική πολιτική της κυβέρνησης. Η κυρίαρχη πολιτική, αυτή της ντόπιας ολιγαρχίας, «αποφεύγει όσο μπορεί τις παραγωγικές επενδύσεις των κεφαλαίων της» επιλέγοντας τον εμπορομεσιτικό ρόλο (δηλαδή την παροχή υπηρεσιών στο ξένο κεφάλαιο) και φυγαδεύοντας τα κέρδη της στο εξωτερικό (Τρίκκας, 2009α: 414). Η αλλαγή κατεύθυνσης στα ζητήματα παραγωγής αναμένεται να επηρεάσει σημαντικά και την πολιτική ζωή της χώρας διαρρηγνύοντας την παράδοση εξάρτησης που συνοδεύει το ελληνικό κράτος από τη στιγμή της ίδρυσής του.

Πρόκειται για μια λογική που επαναλαμβάνει όλες τις βασικές αρχές του μεταπολεμικού οικονομικού προγράμματος του ΕΑΜ (Πρόγραμμα Λαϊκής Δημοκρατίας) και του ΚΚΕ (7ο Συνέδριο 1945) (ΚΚΕ, 1987: 81-82) και τις πιο αναλυτικές επεξεργασίες του Μπάτση (Μπάτση, 1977) που σφράγισαν την μεταπολεμική οικονομική σκέψη της Αριστεράς.

Η οικονομική πολιτική, όπως περιγράφεται από τις εισηγήσεις των Κιτσίκη-Ηλιού στην Α' Πανελλαδική Συνδιάσκεψη της ΕΔΑ, δεν μπορεί παρά να βρίσκει το αντίστοιχο της στην εξωτερική πολιτική της χώρας, το οποίο είναι η χάρση μιας εθνικής πολιτικής που θα διατηρεί εμπορικές-οικονομικές σχέσεις με αμφότερα τα διεθνή στρατόπεδα (Α' Πανελλαδική Συνδιάσκεψη της ΕΔΑ, 1956: 42). Αν και η έξοδος από το ΝΑΤΟ αποτελεί αίτημα της ΕΔΑ, δεν θεωρείται απαραίτητη για την εφαρμογή μιας τέτοιας πολιτικής. Η Ελλάδα, που θα έχει

πετύχει τη μέγιστη εθνική συστράτευση στο εσωτερικό της, θα μπορεί εντός του ΝΑΤΟ να αναπτύξει σχέσεις με τη Σοβιετική Ένωση και τις λαϊκές δημοκρατίες της Ανατολικής Ευρώπης αλλά και με τις χώρες που ανεξαρτητοποιούνται μέσα από τον αντι-αποικιακό αγώνα (Λαμπρινού, 2017: 114). Ως παράδειγμα προβάλλει η τιτοϊκή Γιουγκοσλαβία, η οποία έχοντας αποκαταστήσει τις σχέσεις της με τη Σοβιετική Ένωση με την τολμηρή διπλωματία του Χρουστσόφ κι έχοντας αναγνωριστεί επίσημα από την ΕΣΣΔ ως χώρα που οικοδομεί με τον δικό της τρόπο τον σοσιαλισμό, αποκαθαίρεται από τα αμαρτήματα του παρελθόντος. Η κεντρική εισήγηση στην Α' Συνδιάσκεψη τη χαρακτηρίζει «παράγοντα παγκοσμίου κύρους» όπως και η Αίγυπτος κάτι που αμφότερες οι χώρες έχουν πετύχει χάρη σε μια «σαφή, εθνική πολιτική». Επομένως, η Ελλάδα θα πρέπει να αποκοπεί από τη «δουλικότητα προς τις ΗΠΑ» και να συνάψει διμερείς συμφωνίες φιλικές και μη επίθεσης με τις γειτονικές λαϊκές δημοκρατίες (Τρίκκας, 2009α: 412-413). Αυτό το μίγμα κωδικοποιείται στον επίσημο λόγο της ΕΔΑ ως «ελληνική εξωτερική πολιτική». Η εκτός ΝΑΤΟ Ελλάδα ή με άσκηση «ελληνικής πολιτικής» εντός ΝΑΤΟ –είναι χαρακτηριστικό ότι στις διαπραγματεύσεις για κοινή εκλογική κάθοδο με τις δυνάμεις του Κέντρου, το θέμα της εξόδου από το ΝΑΤΟ δεν θεωρείται από την πλευρά της ΕΔΑ ως «κόκκινη γραμμή» (Λαμπρινού, 2017: 120)–, σε σύμπνοια με το αντι-αποικιακό κίνημα και με στήριγμα τα αμφίπλευρα ανοίγματα και τις διμερείς διακρατικές συμφωνίες συνεργασίας μπορεί να εξυπηρετήσει καλύτερα τα συμφέροντά της. Μια τέτοια κατεύθυνση αναμένεται να έχει θετική επίδραση και στο μέγιστο εθνικό ζήτημα της εποχής, το Κυπριακό, το οποίο αποτελεί παράγοντα που εκμεταλλεύεται στο έπακρο η ΕΔΑ για να τεκμηριώσει το επιβλαβές του μονόπλευρου διεθνούς προσανατολισμού της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής.

Ο παράγοντας που δεν αναδεικνύεται καθόλου από τις εισηγήσεις των αρμόδιων για την οικονομική και εξωτερική

πολιτική στελεχών της ΕΔΑ είναι οι κοινωνικοί αγώνες και διεργασίες. Έτσι, το οικονομικό πρόγραμμα της ΕΔΑ παρουσιάζεται σαν ένα έτοιμο προς υιοθέτηση πρόγραμμα από οποιαδήποτε κυβέρνηση συνειδητοποιήσει τα εθνικά οφέλη που αυτό συνεπάγεται. Ίσως, αυτό το κενό να εξηγείται εν μέρει από την εισήγηση του Αντώνη Μπριλλάκη, σύμφωνα με την οποία η ΕΔΑ πρέπει να πείσει το τμήμα του λαού που εχθρεύεται την Αριστερά και δυσπιστεί απέναντι στις μεθόδους της. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει: «Αυτό το τμήμα του έθνους πρέπει να το πείσουμε πως έχουμε βαθιά συνείδηση του μέρους της ευθύνης της Αριστεράς απέναντι στην τραγική πορεία του έθνους τα τελευταία δέκα χρόνια» (Τρίκκας, 2009α: 401). Η Αριστερά, συνεπώς, είναι έτοιμη να προβεί σε έμπρακτη αυτοκριτική για τις ευθύνες της στην καθυστέρηση της ανόρθωσης της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας μεταπολεμικά, προβάλλοντας ένα πανεθνικό ανορθωτικό πρόγραμμα το οποίο είναι προς το συμφέρον της τεράστιας πλειονότητας της ελληνικής κοινωνίας από την εργατική τάξη ως την κατηγορία των πατριωτών βιομηχάνων.

Η παραπάνω λογική «εθνική συσπείρωση πατριωτικών, δημοκρατικών δυνάμεων, πρόγραμμα οικονομικής ανάπτυξης με κέντρο τη βαριά βιομηχανία και αυξημένη συμμετοχή του κρατικού τομέα, διμερής προσανατολισμός της εξωτερικής πολιτικής με σχετικά ουδέτερη θέση της χώρας» που πρωτοδιατυπώνεται με σαφήνεια στην Α' Πανελλαδική Συνδιάσκεψη της ΕΔΑ, ολοκληρώνεται στο Α' Πανελλαδικό Συνέδριο που διεξάγεται μεταξύ 28 Νοεμβρίου και 2 Δεκεμβρίου 1959. Έχει προηγηθεί ο εκλογικός θρίαμβος της ΕΔΑ με την κατάκτηση της δεύτερης θέσης στις εκλογές του 1958, που ξαναθέτει επί τάπητος την πολιτική συνεργασία της ΕΔΑ. Η ΕΔΑ, ως αξιωματική αντιπολίτευση πλέον, καλείται να αποσαφηνίσει το κεντρικό σύνθημά της, αυτό της εθνικής δημοκρατικής αλλαγής.

Πριν τη διεξαγωγή του συνεδρίου, δυο κορυφαία στελέχη της ΕΔΑ (Μπρι-

λάκης – Νεφελούδης) θα συγκρουστούν πολιτικά μέσα από τις στήλες της *Αυγής* σε σχέση με τη νοματοδότηση της εθνικής δημοκρατικής αλλαγής. Η σύγκρουσή τους εμπεριέχει στοιχεία που χαρακτήρισαν και τη σύγκρουση γύρω από το Σχέδιο Προγράμματος του 1954. Ο τρόπος που περιγράφεται η εθνική δημοκρατική αλλαγή από τον Μπριλλάκη έρχεται σε αντίθεση με τη λογική των σταδίων δίνοντάς της έναν χαρακτήρα παρόμοιο με αυτόν που δόθηκε στις λαϊκές δημοκρατίες, μετά το 1947, ως ιδιαίτερη μορφή πέρασματος στο σοσιαλισμό. Αντιθέτως, η απάντηση του Νεφελούδη υπεραμύνεται της αντίληψης της εθνικής δημοκρατικής αλλαγής ως ξεχωριστού σταδίου από την σοσιαλιστική αλλαγή. Η εθνική δημοκρατική αλλαγή, κατά τον Νεφελούδη, θα λύσει προβλήματα εθνικής και δημοκρατικής φύσεως γι' αυτό μπορεί και πρέπει να επιδιώξει τη μέγιστη συσπείρωση των πραγματικά πατριωτικών και δημοκρατικών δυνάμεων του τόπου έως την πατριωτική Δεξιά (Τρίκκας, 2009α: 663-664). Αυτή θα είναι και η λογική που θα επικρατήσει τελικά παρά τις φραστικές ασάφειες και τη διαπάλη στο εσωτερικό της ΕΔΑ.

Ασκώντας κριτική στην οικονομική πολιτική της κυβέρνησης Καραμανλή, το Α' Συνέδριο θα επιμείνει ουσιαστικά στη γραμμή που χάραξε η Α' Συνδιάσκεψη του 1956. Υποτέλεια, εξάρτηση, ανорθολογισμός στην ανάπτυξη, εξυπηρέτηση ολιγαρχίας από τον κρατικό τομέα, μονόπλευρος προσανατολισμός εξωτερικού εμπορίου. Αυτοί είναι οι παράγοντες της κακοδαιμονίας της ελληνικής οικονομίας, η οποία έρχεται σε αντιπαράθεση με τα επιτεύγματα των γειτονικών λαϊκών δημοκρατιών. Στην κεντρική εισήγηση του Α' Πανελλαδικού Συνεδρίου, ο Ιωάννης Πασαλίδης θα χαρακτηρίσει την Ελλάδα χώρα υποανάπτυκτη λόγω της έλλειψης βαριάς βιομηχανίας, τη μη ολοκληρωμένη εσωτερική αγορά αλλά και τα υπολείμματα φεουδαρχισμού στον αγροτικό τομέα της οικονομίας. Ως υπεύθυνοι για την ανωτέρω κατάσταση υποδεικνύονται οι διεθνείς σύμμαχοι της χώρας, με πρώ-

τες τις ΗΠΑ και μόνο ένα μικρό τμήμα του ελληνικού κεφαλαίου, η αποκαλούμενη «μειοψηφική ξενόδουλη ολιγαρχία», η οποία μαζί με την «ξενόδουλη γραφειοκρατία» στέκονται εμπόδιο στη στροφή της ελληνικής οικονομίας προς τη βαριά βιομηχανία. Κατά συνέπεια, η χώρα παραμένει βασικά υπέρτης των ξένων μονοπωλίων (*Το Α' Πανελλαδικό Συνέδριο της ΕΔΑ, 1960*)

Σχετικά με τον κεντρικό πολιτικό στόχο της περιόδου, αυτός παραμένει η εθνική δημοκρατική αλλαγή η οποία θα προκύψει μέσα από μια αγωνιστική πολιτική πατριωτικής συνεργασίας με περιεχόμενο αντιιμπεριαλιστικό, εθνικό και δημοκρατικό, χωρίς να τίθεται ζήτημα αλλαγής καθεστώτος. Η πατριωτική κυβέρνηση, που θα φέρει σε πέρας αυτή την Αλλαγή, μπορεί να αποτελείται από την ΕΔΑ, το Κέντρο και δυνάμεις της πατριωτικής Δεξιάς.

Στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής, τα βέλη της κριτικής προς την κυβέρνηση της ΕΡΕ επικεντρώνονται στη δημιουργία ΝΑΤΟϊκών βάσεων στα ελληνικά εδάφη, τους υπέρογκους εξοπλισμούς στους οποίους το ΝΑΤΟ υποχρεώνει τη χώρα –αποστερώντας την από βασικούς πόρους για την ανάπτυξη της οικονομίας– και τον αντιβαλκανικό και αντισοβιετικό προσανατολισμό στον οποίο επιμένει. Το συνέδριο της ΕΔΑ θεωρεί ότι η απόρριψη όλων των προτάσεων της ΕΣΣΔ για συνεργασία και των βαλκανικών κρατών για ειρήνη και αποπυρηνικοποίηση των Βαλκανίων ισοδυναμεί με ουσιαστική διακοπή σχέσεων με αυτό το μπλοκ κρατών. Στα παραπάνω προστίθεται η «καταπόδοση του ηρωικού, αντιαποικιακού αγώνα του κυπριακού λαού» ως απότοκη της μονόπλευρης διεθνούς πολιτικής της ΕΡΕ και των δεσμεύσεών της απέναντι στην εσωτερική συνοχή του ΝΑΤΟϊκού στρατοπέδου. Συνολικά, η κυβέρνηση της ΕΡΕ κατηγορείται ότι δεν λαμβάνει υπόψη της, την συνολική μετατόπιση που έχει επέλθει στις διεθνείς ισορροπίες υπέρ του σοσιαλιστικού στρατοπέδου και του αντιαποικιακού κόσμου επιμένοντας να αναζητά στηρίγματα στις ψυχροπολεμικές προκλήσεις

και όχι στη φιλία και την ειρηνική συνύπαρξη με το στρατόπεδο που φαίνεται να ενισχύεται διαρκώς. Αυτή η εμμονή της ελληνικής άρχουσας τάξης δεν έχει μόνο πολιτικές αλλά και οικονομικές συνέπειες, καθώς οδηγεί στο πρόβλημα της μη διάθεσης των αγροτικών προϊόντων ενώ πλήττει και εκείνο το τμήμα του ελληνικού κεφαλαίου «που τοποθετημένο στον ελληνικό χώρο επιδιώκει να διατηρηθεί και να αναπτυχθεί απ' την ελληνική αγορά και όχι παίζοντας τον ρόλο του ενδιάμεσου, του εξαρτημένου ή του υποτακτικού του ξένου κεφαλαίου» (Τρίκκας, 2009α: 681-682, 686). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Απόφαση του Α' Συνεδρίου:

«Η κατάσταση που επικρατεί στη χώρα θίγει σοβαρά και την εθνική αστική τάξη. Η εθνική αστική τάξη, που την απαρτίζουν βασικά οι μικροί και μεσαίοι βιομήχανοι και έμποροι που δεν συνδέονται με τα ξένα και ντόπια μονοπώλια, συνθλίβεται από το συναγωνισμό των ξένων και ντόπιων μονοπωλίων, αντιμετωπίζει δυσχέρειες πιστωτικές, αδυναμία εκπληρώσεων των δανειακών της υποχρεώσεων, αντιμετωπίζει τον κίνδυνο της χρεωκοπίας, της οικονομικής καταστροφής [...]».

(Το Α' Πανελλαδικό Συνέδριο της ΕΔΑ, 1960)

Η διάκριση ανάμεσα σε δύο τμήματα της αστικής τάξης, με διακριτά συμφέροντα μεταξύ τους, βρίσκει την πλήρη ανάπτυξή της στην εισήγηση του Ηλία Ηλιού στο Α' Συνέδριο. Σύμφωνα με τον Ηλιού, η αντίληψη ότι το ελληνικό κεφάλαιο αποτελούσε ανέκαθεν ανασταλτικό παράγοντα στην ανάπτυξη της χώρας είναι λαθεμένη ενώ ορθότερο είναι να υποστηρίζεται ότι ανασταλτικούς παράγοντες για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας αποτελούσαν πάντοτε το ξένο μονοπωλιακό κεφάλαιο και η ελληνική πλουτοκρατική ολιγαρχία. Σε αντίθεση με την τελευταία, η εθνική αστική τάξη «συνθλίβεται» από τη θέση που κατακτούν τα ξένα μονοπώλια εντός του

ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού και συνεπώς αποτελεί εν δυνάμει σύμμαχο της ΕΔΑ στην πάλη για την εθνική δημοκρατική αλλαγή⁴. Ο Ηλιού επιπλέον εντοπίζει θετικά στοιχεία στην εξαγγελία του πενταετούς προγράμματος οικονομικής ανάπτυξης που έχει εκπονήσει η κυβέρνηση Καραμανλή θεωρώντας όμως κρίσιμο σημείο για την επιτυχία των όποιων θετικών προβλέψεων εμπεριέχει την κατάκτηση μιας ουδέτερης θέσης από την Ελλάδα σε διεθνές επίπεδο (Τρίκκας, 2009α: 694).

Οι θέσεις Ηλιού, που δεν αποτελούν ως όλον κοινή συνισταμένη αλλά το ένα άκρο εντός της ΕΔΑ, βρίσκουν την πιο καθαρή έκφρασή τους σε τοποθετήσεις στη διάρκεια του συνεδρίου, όπως αυτή του στελέχους της ΕΔΑ Δημήτρη Τραχανή (εκ των υπευθύνων για την κατάρτιση του πρωτοποριακού αυτοδιοικητικού «κώδικα Ποσειδώνα» στην ΕΑΜική Ελεύθερη Ελλάδα). Ο Τραχανής, υποστηρίζει ότι η ΕΔΑ είναι κόμμα της εθνικοδημοκρατικής αλλαγής, θεωρεί ότι όλες οι δυνάμεις της Αλλαγής εκπροσωπούνται από την ΕΔΑ και, συνεπώς, έχουν θέση εντός της. «Γι' αυτό και δεν μπορώ να καταλάβω και τον αυτοπεριορισμό μας μέχρι τα μεσαία στρώματα», όπως σημειώνει ο ίδιος για να διερωτηθεί στη συνέχεια: «Αν δεχόμαστε ότι εκπροσωπούμε και την εθνική αστική τάξη, θα πάψουμε να είμαστε πρωτοπόρα πολιτική δύναμη της Αλλαγής; Η εθνική αστική τάξη μπορεί να 'ρθει στο κόμμα μας ή οι δισταγμοί και οι αμφιταλαντεύσεις της αποκλείουν ένα τέτοιο ενδεχόμενο;» (Τρίκκας, 2009α: 703). Άλλωστε, την ίδια περίπου εποχή –στην κομματική συζήτηση εκτός Ελλάδας– απόψεις που υπογράμμιζαν την πρόσδεση της εθνικής μπουρζουα-

4. Η συζήτηση περί εθνικής αστικής τάξης για την οποία «η εθνική καπιταλιστική παραγωγή είναι το θεμέλιο της ύπαρξής της» απασχόλησε και Σοβιετικούς οικονομολόγους, ήδη από το 1956, που εξέταζαν τις προϋποθέσεις αντι-ιμπεριαλιστικής συμμαχίας τμημάτων του κεφαλαίου των υπανάπτυκτων και υπό ιμπεριαλιστική εκμετάλλευση κρατών, με τη Σοβιετική Ένωση (Seton-Watson, 1964: 206-214).

ζίας στα συμφέροντα του ξένου κεφαλαίου, όπως αυτές του Μάρκου Βαφειάδη, αντιμετωπίζονταν ως φορείς του παλαιού σεχταρισμού της ζαχαριαδικής περιόδου (Νούτσος, 1994: 58-59).

Τελικά, η Απόφαση του 1ου Συνεδρίου θα καλέσει «[...] όλους τους πατριώτες να στρέψουν την προσοχή τους στην οργάνωση των λαϊκών αγώνων για τις μερικές διεκδικήσεις» δίνοντας αυξημένη προσοχή «στην οργάνωση των λαϊκών αγώνων που στρέφονται εναντίον των ξένων εταιρειών, που καταληστεύουν τον λαό και τη χώρα». Η Δεξιά χαρακτηρίζεται από την Απόφαση ως «ξενόδουλη», ενώ τα κύρια σημεία του προγράμματος διακυβέρνησης της ΕΔΑ αφορούν την πολιτική ύφεσης και ειρήνης, τη διεύρυνση των οικονομικών, εμπορικών και πολιτιστικών σχέσεων με την Ανατολική Ευρώπη, την έξοδο από το ΝΑΤΟ και την ουδετερότητα με εγγύηση των τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων. Διατηρώντας αυτές τις πολιτικές θέσεις, η ΕΔΑ θα προσπαθήσει να πετύχει συμμαχίες με άλλα κόμματα πάνω στην κοινή υπαρκτή βάση. Έτσι, οι παραπάνω θέσεις καθίστανται ζητήματα ευρύτερης πολιτικής ζύμωσης και όχι «κόκκινες γραμμές». Η ΕΔΑ, σύμφωνα με την Απόφαση, θα ακολουθήσει μια «καθαρά ελληνική πολιτική» επιδιώκοντας την εθνική ανεξαρτησία κι απαλλαγή της Ελλάδας από την κηδεμονία των ξένων ιμπεριαλιστών και των μονοπωλίων. Στην περιοχή των Βαλκανίων το πρόγραμμα διακυβέρνησης της ΕΔΑ επιδιώκει τη φιλία, την ειρήνη και τα αποπυρηνικοποιημένα Βαλκάνια, με βαθύτερο στόχο τον πλήρη αποπλισμό και την ειρηνική συνύπαρξη των λαών για τον τερματισμό του Ψυχρού Πολέμου. Σε οικονομικό επίπεδο πρωτεύουσα σημασία καταλαμβάνει η προστασία και ανάπτυξη της εθνικής παραγωγής κι η ολόπλευρη ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας που θα οδηγήσει σε άνοδο του εθνικού εισοδήματος. Η πατριωτική κυβέρνηση που ευαγγελίζεται η ΕΔΑ θα εξασφαλίσει τη δικαιότερη κατανομή του εθνικού εισοδήματος υπέρ των εργαζομένων. Ταυτόχρονα, προβάλλεται

το αίτημα της μη σύνδεσης της Ελλάδας με την Κοινή Ευρωπαϊκή Αγορά. Στον αντίποδα, προβάλλεται το ζήτημα της αξιοποίησης των αγορών των ανατολικών κρατών για τα ελληνικά αγροτικά προϊόντα με ταυτόχρονη απαγόρευση εισαγωγών σε αγροτικά προϊόντα που βρίσκονται σε επάρκεια στην Ελλάδα. Πυρήνας της νέας οικονομικής πολιτικής θα είναι η εκβιομηχάνιση με σχέδιο και η δημιουργία βαριάς βιομηχανίας με βάση τον ορυκτό πλούτο της χώρας. Σε συνδυασμό με τη λήψη περιοριστικών μέτρων «κατά της ασυδοσίας των μονοπωλίων» προβάλλεται η ανάγκη εθnikοποίησης ορισμένων κλάδων της οικονομίας (Εθνική και Εμπορική Τράπεζα, ηλεκτροπαραγωγή). «Χωρίς να παύει να ενισχύεται η ιδιωτική πρωτοβουλία», όπως αναφέρεται στην Απόφαση του συνεδρίου, «πρέπει να καταβληθεί προσπάθεια ν' αναπτυχθεί ο τομέας των κρατικών επιχειρήσεων και το σύστημα των μεικτών επιχειρήσεων» (*Το Α' Πανελλαδικό Συνέδριο της ΕΔΑ*, 1960: 33). Τα παραπάνω αναμένεται να δώσουν τη δυνατότητα για αξιοπρεπείς μισθούς και περιορισμό της ανεργίας που θα επιτρέψουν την εκπόνηση προγραμμάτων λαϊκής κατοικίας στα πρότυπα των λαϊκών δημοκρατιών. Τέλος, η αύξηση της φορολογίας στα μεγάλα εισοδήματα και ο περιορισμός των πολεμικών δαπανών αναμένεται να δημιουργήσουν και να απελευθερώσουν πόρους οι οποίοι θα τοποθετηθούν για τη δημιουργία δημοσίων επενδύσεων και υποδομών (Τρίκας, 2009α: 705-708).

Μετά το τέλος του Α' Συνεδρίου αρχίζει να αναπτύσσεται μία κριτική από την πλευρά της εξόριστης ηγεσίας του ΚΚΕ προς τον χαρακτήρα της ΕΔΑ και αυτό που χαρακτηρίζει ως «εκφάνσεις της «μικροαστικής» αντίληψης περί πολιτικής». Για την ηγεσία του ΚΚΕ είναι πλέον ορατή η σαφής υποτίμηση των κινημάτων και ιδιαίτερα της εργατικής τάξης εκ μέρους της ηγεσίας της ΕΔΑ. Σε αντίθεση με την έμφαση στους κοινωνικούς αγώνες ως καταλύτη των ευρύτερων διεργασιών, η ΕΔΑ φαίνεται να κλίνει προς τη διατύπωση τεχνοκρατικών λύσεων

μέσω της εκπόνησης κυβερνητικών προγραμμάτων που θα εφαρμοστούν από μια από-τα-πάνω συμμαχία πολιτικών δυνάμεων (ΚΚΕ, 1997: 520-543). Κριτική προς την ηγεσία της ΕΔΑ θα σημειωθεί επιπλέον από την πλευρά του ΚΚΕ τόσο για αυτό που η ηγεσία του ΚΚΕ χαρακτηρίζει ως αποδοχή της κυβερνητικής ρητορικής περί ύφεσης όσο και για τον γενικά θετικό τρόπο που θα αντιμετωπιστεί από την *Αυγή* η επίσκεψη Αϊτζενάουερ στην Αθήνα (Λαμπρινού, 2017: 125).

Ανάμεσα στο πρώτο και στο δεύτερο συνέδριο της ΕΔΑ λαμβάνουν χώρα μερικές σημαντικές πολιτικές εξελίξεις. Η πρώτη είναι η υπογραφή της Συμφωνίας Σύνδεσης της Ελλάδας με την Κοινή Ευρωπαϊκή Αγορά (ΚΕΑ), τον Ιούλιο του 1961. Τα στελέχη της ΕΔΑ, ήδη από τη δεκαετία του '50, αρθρογραφούν και εκφράζονται δημοσίως εναντίον αυτής της προοπτικής, η οποία θεωρείται ότι θα φέρει σε δεινότερη θέση εξάρτησης και υποτέλειας την ελληνική οικονομία,

ενώ θα ακυρώσει όποια προοπτική πολύπλευρου ανοίγματος στην εμπορική και οικονομική πολιτική της χώρας. Για το ΚΚΕ, η Κοινή Ευρωπαϊκή Αγορά αποτελεί αντισοβιετικό δημιούργημα, οικονομικό βραχίονα του ΝΑΤΟ και όργανο του δυτικογερμανικού κεφαλαίου, το οποίο με τη σειρά του λειτουργεί ως «μακρύ χέρι» του αμερικανικού (ΚΚΕ, 2002: 145-151). Πιο συγκεκριμένα, στο 8ο Συνέδριο του ΚΚΕ, η σύνδεση με την ΚΕΑ χαρακτηρίζεται ολέθρια τόσο για τους εργαζόμενους, όσο και για την εθνική αστική τάξη και την εθνική οικονομία και ανεξαρτησία συνολικότερα (*Το 8ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, 1961: 191). Παρ' όλα αυτά, κοινό γνώρισμα των αποφάσεων τόσο του πρώτου, όσο και του δεύτερου συνεδρίου της ΕΔΑ είναι η χαμηλή σχετικά ιεράρχηση του ζητήματος αυτού.

Τον Μάιο του 1961 διεξάγεται επίσης το 8ο Συνέδριο του ΚΚΕ, το οποίο δεν προχωρά σε κάποια διαφοροποίηση όσον αφορά την εκτίμησή του για τη διεθνή κατάσταση ενώ για το εσωτερι-

κό της Ελλάδας προτάσσει το πολιτικό αίτημα για την ένωση των πατριωτικών δυνάμεων για την απομάκρυνση της κυβέρνησης Καραμανλή. Ωστόσο, στο ζήτημα της ερμηνείας της εθνικής δημοκρατικής αλλαγής παρατηρείται μετατόπιση σε σχέση με τις προηγούμενες αποφάσεις καθώς αυτή ταυτίζεται με μία αντιιμπεριαλιστική και δημοκρατική επανάσταση, η οποία να μην δεν θα καταργήσει σε πρώτη φάση τις αστικές σχέσεις στην παραγωγή, όμως αποτελεί επανάσταση καθώς επιλύει το κορυφαίο ζήτημα της απομάκρυνσης από την εξουσία της «ξενόδοουλης ολιγαρχίας». Το ΚΚΕ, σύμφωνα με την Απόφαση του συνεδρίου, θα επεδίωκε τη συνεργασία με τα δημοκρατικά κόμματα τόσο στο πρώτο, όσο και στο δεύτερο στάδιο της επανάστασης. Το 8ο Συνέδριο προβαίνει και σε επεξήγηση του όρου «εθνική αστική τάξη», η οποία εμφανίζεται να είναι: «[...] η μερίδα εκείνη της αστικής τάξης που ενδιαφέρεται για την περιφρούρηση της εθνικής παραγωγής και της εσωτερικής αγοράς από τα ξένα μονοπώλια», αποτελώντας ταυτόχρονα «αριθμητικά το μεγαλύτερο τμήμα της αστικής τάξης» ενώ υφίσταται την εκμετάλλευση των ξένων και ντόπιων μονοπωλίων (Το 8ο Συνέδριο του ΚΚΕ, 1961: 193-205). Η διατύπωση της θέσης ότι το μεγαλύτερο τμήμα της εθνικής αστικής τάξης δεν έχει συμφέρον από τη διεθνή κατεύθυνση και τις συμμαχίες της χώρας, ούτε από την ύπαρξη μονοπωλίων είναι κεντρική, καθώς από εκεί εκπορεύεται η συμμαχική πολιτική που προκρίνει το ΚΚΕ εντός της χώρας, όπως και το στάδιο της εθνικής δημοκρατικής αλλαγής με μια πατριωτική κυβέρνηση που θα προετοιμάσει το έδαφος για τον σοσιαλιστικό κοινωνικό μετασχηματισμό. Συνολικά, το 8ο Συνέδριο χαρακτηρίζει την Ελλάδα «υποανάπτυκτη καπιταλιστική χώρα, βασικά αγροτική, με σχετική ανάπτυξη της βιομηχανίας, με ορισμένα μισο-φεουδαρχικά υπολείμματα και με κύριο χαρακτηριστικό τη σημαντική εξάρτηση από το ιμπεριαλιστικό, μονοπωλιακό κεφάλαιο» (Το 8ο Συνέδριο του ΚΚΕ, 1961: 194).

Μια άλλη σημαντική εξέλιξη αποτελεί η διεξαγωγή των εκλογών «βίας και νοθείας» του 1961, στις οποίες η ΕΔΑ –όχι χωρίς σημαντικές διαφωνίες στο εσωτερικό της– αποφασίζει να κατέλθει αυτόνομα. Η σημαντική πτώση του ποσοστού της ΕΔΑ και η ανάδειξη της Ένωσης Κέντρου ως σημαντικότερου αντιδεξιού, αντιπολιτευτικού κέντρου μετά τις εκλογές του 1961, ταραάζουν τις ισορροπίες και τις βεβαιότητες που είχαν πρόσκαιρα δημιουργηθεί το 1958. Με τον στόχο της εθνικής δημοκρατικής αλλαγής να παραμένει κεντρικός στόχος της ΕΔΑ, η συμμαχία με την ΕΚ που έχει κηρύξει τον «ανένδοτο» συνεχίζεται στη βάση. Ωστόσο, η ΕΔΑ παραμένει διχασμένη σχετικά με το αν μπορεί να επιτευχθεί συμφωνία κορυφής με τον Γ. Παπανδρέου τη στιγμή που ο τελευταίος παραμένει δέσμιος μιας εξωτερικής πολιτικής, που δεν βλέπει πέρα και έξω από το ΝΑΤΟ και το δυτικοευρωπαϊκό μπλοκ.

Σε διεθνή επίπεδο, η κρίση των πυραύλων της Κούβας τον Οκτώβριο του 1962, παρά την ειρηνική διευθέτησή της, θα ρίξει βαριά τη σκιά της στη λογική της ειρηνικής συνύπαρξης, της ύφεσης και της ευγενούς άμιλλας μεταξύ των δύο συστημάτων.

Το Β' Πανελλαδικό Συνέδριο της ΕΔΑ, που θα διεξαχθεί μεταξύ 8ης και 15ης Δεκεμβρίου 1962, θα κληθεί να απαντήσει σε αυτά τα νέα δεδομένα. Πρωτεύων στόχος του Β' Συνεδρίου της ΕΔΑ ορίζεται το να καταστεί η τελευταία πλατύμαζο κόμμα της Αριστεράς.

Για την ΕΔΑ, η κυρίαρχη αντίθεση που εμφανίζεται στην Ελλάδα στη δεδομένη συγκυρία είναι αυτή μεταξύ του «λαού» και της «υποτέλειας». Η πολιτική της ΕΡΕ χαρακτηρίζεται «αντεθνική» με την κριτική της ΕΔΑ να υπογραμμίζει τις υπέρρογκες πολεμικές δαπάνες για χάρη του ΝΑΤΟ και τις συνέπειες της σύνδεσης με την Ευρωπαϊκή Κοινή Αγορά που, σύμφωνα με την ΕΔΑ, θα οδηγήσει στην εξαφάνιση μέρους της εθνικής βιομηχανίας και βιοτεχνίας. Κορυφαίο πρόβλημα αναδεικνύεται η διείσδυση του ξένου μονοπωλιακού κεφαλαίου και η οικονομική εξάρτηση της χώρας. Η εισήγηση

του Ηλιού, αρμόδιου για τα οικονομικά θέματα, εντοπίζει αύξηση της καθυστέρησης της ελληνικής οικονομίας σε σύγκριση με τις άλλες χώρες. Η ελληνική οικονομία χαρακτηρίζεται αγροτική και καθυστερημένη ενώ το κράτος αποτελεί όργανο των μονοπωλίων και της ολιγαρχίας. Ο Ηλιού θα ασκήσει πολεμική ενάντια στη Δεξιά που έχει καθηλώσει και μπλέξει την Ελλάδα στα δίχτυα των μονοπωλίων και στην πολιτική της εξάρτησης. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την εισήγηση Ηλιού, η πολιτική των κυβερνήσεων της Δεξιάς δεν μπορεί να πετύχει αρμονική και σχεδιασμένη ανάπτυξη και ευθύνεται για τη βιομηχανική καθυστέρηση της χώρας (*Το Β' Πανελλαδικό Συνέδριο της ΕΔΑ*, 1963).

Ωστόσο, πέρα από τις παραπάνω αναλλοίωτες σταθερές, παρατηρούνται και ορισμένες κρίσιμες μετατοπίσεις. Αν και ο Ηλιού υποστηρίζει ότι ποτέ το κόμμα της ΕΔΑ δεν θα υποχωρήσει από τον στόχο της απαγκίστρωσης από τα δεσμά της Κοινής Ευρωπαϊκής Αγοράς, ήδη παρατηρείται μία πρώτη υποχώρηση από το αίτημα της άμεσης αποσύνδεσης. Αυτή η υποχώρηση θα φανεί πιο ξεκάθαρα μετά το Β' Συνέδριο, όταν στη διάρκεια του 1964 η ΕΔΑ θα προβάλει το αίτημα της αναθεώρησης κάποιων όρων της Συμφωνίας Σύνδεσης με στόχο τη λείανση των πιο οξέων συνεπειών της πάνω στα εργατικά και λαϊκά στρώματα αλλά και στην ελληνική οικονομική ζωή εν γένει (Λαμπρινού, 2017: 303-304). Αυτή η διγλωσσία, που παρατηρείται στον λόγο της ΕΔΑ σε σχέση με τις σχέσεις του ελληνικού κράτους με το δυτικοευρωπαϊκό κέντρο, σίγουρα σχετίζεται με το γεγονός της διάκρισης που πραγματοποιεί την ίδια περίοδο η σοβιετική πολιτική ηγεσία ανάμεσα στο αμερικανικό και το δυτικοευρωπαϊκό κέντρο εντοπίζοντας υπαρκτές αντιθέσεις και διαφοροποιήσεις. Η σοβιετική κυβέρνηση προκρίνει το ζήτημα του ανοίγματος της ΚΕΑ στα σοβιετικά προϊόντα, παρά τη διάλυση της τελευταίας, ενώ άλλα ευρωπαϊκά κομμουνιστικά κόμματα όπως το ιταλικό θα προεκτείνουν αυτή τη θέση χαρακτηρίζοντας γενικά θετική εξέλιξη τη δημιουργία κοι-

νής ευρωπαϊκής αγοράς (Dunphy, 2004: 73-75). Κάτι τέτοιο δεν είναι καινούργιο για την σοβιετική ηγεσία αφού είχε επαναληφθεί και στην περίοδο 1944-1947, όταν η εκμετάλλευση των αντιθέσεων μεταξύ Αγγλίας και ΗΠΑ θεωρούνταν πιθανό ενδεχόμενο το οποίο θα μπορούσε να οδηγήσει στη συγκρότηση ενός μεταπολεμικού ευρωπαϊκού μπλοκ απέναντι στον ηγεμονισμό των ΗΠΑ (Σφήκας, 2007: 56-59), αλλά και στο 19ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ το 1952 όπου διαπιστώνονται ρήγματα εντός των αστικών τάξεων διαφόρων ευρωπαϊκών κρατών εξαιτίας της αμερικανικής επιθετικότητας (*ΧΙΧ съезд ВКП(б)-КПСС*, 2013: 86-96). Η ΕΔΑ φυσικά δεν μένει ανεπηρέαστη από τη διεθνή τροπή των πραγμάτων κι έτσι προβάλλει το σύνθημα της διπλής σύνδεσης της Ελλάδας, τόσο με τη δυτικοευρωπαϊκή καπιταλιστική ΚΕΑ, όσο και με την ανατολικοευρωπαϊκή σοσιαλιστική ΚΟΜΕΚΟΝ με ταυτόχρονο άνοιγμα στις χώρες του «Τρίτου Κόσμου».

Παρά τα δείγματα επιμέρους τροποποιήσεων της στάσης της ΕΔΑ απέναντι στα οικονομικά ζητήματα ως πρότυπο εκσυγχρονισμού, ανάπτυξης και οργάνωσης της οικονομίας συνεχίζουν να θεωρούνται οι λαϊκές δημοκρατίες ενώ οι ξένες επενδύσεις και η εισροή αμερικανικών και δυτικοευρωπαϊκών κεφαλαίων αντιμετωπίζονται αρνητικά, καθώς θεωρείται ότι συντελούν στην περαιτέρω εκμετάλλευση των μικρών λαών και αδύναμων οικονομιών (*Το Β' Πανελλαδικό Συνέδριο της ΕΔΑ*, 1963: 89). Κατά συνέπεια, η ΕΔΑ ιεραρχεί ψηλά την ανάγκη ύπαρξης δασμολογικής πολιτικής για τις εισαγωγές. Αντίδοτο θεωρείται η κρατικοποιημένη οικονομία που περιλαμβάνει βιομηχανίες και υποδομές εθνικής σημασίας ενώ διατυπώνονται και αιτήματα για εθνικοποιήσεις ξένων επιχειρήσεων. Παράλληλα, η ΕΔΑ αποδέχεται την ύπαρξη μικτών επιχειρήσεων και του θετικού ρόλου που μπορεί να παίξει η ιδιωτική πρωτοβουλία όταν όμως η πρωτοκαθεδρία ανήκει στο κράτος (Λαμπρινού, 2017: 282).

Αναφορικά με το διεθνές επίπεδο, η εισήγηση του Πασαλίδη οδηγείται στην

απόρριψη της αλβανικής και κινεζικής κριτικής προς την πολιτική της ειρηνικής συνύπαρξης, υποστηρίζοντας ότι δεν προωθεί τα συμφέροντα της ειρήνης όχι μόνο γενικά, αλλά και ειδικά στη βαλκανική χερσόνησο. Τέλος, με βάση την κρίση της Κούβας, ο Πασαλίδης θεωρεί ότι ενισχύεται το ΕΔΑϊκό αίτημα για απομάκρυνση των πυραυλικών και ατομικών όπλων και βάσεων από το ελληνικό έδαφος (Τρίκκας, 2009β: 944).

Συνολικά, μέσα από τα ντοκουμέντα των τριών πανελλαδικών της διαδικασιών από το 1956 ως το 1962, η ΕΔΑ προβάλλει ως «δύναμη κοινωνικού εκσυγχρονισμού απέναντι στο κυρίαρχο μεταπολεμικό οικονομικό-θεσμικό μοντέλο του εθνικόφρονος κράτους» (Λαμπρινού, 2017: 35).

Έχοντας επηρεαστεί από τη θεωρία του κρατικού μονοπωλιακού καπιταλισμού, η οποία από τμήμα του δυτικού μαρξισμού θεωρείται ως υλικός προθάλαμος του περάσματος στον σοσιαλισμό, αλλά και από την επικρατούσα λογική στο σοσιαλιστικό στρατόπεδο για το ενδεχόμενο ειρηνικού, κοινοβουλευτικού περάσματος στο σοσιαλισμό, η ΕΔΑ θα υποστηρίξει τη διεύρυνση του δημόσιου και κρατικού τομέα της οικονομίας προβάλλοντας το αίτημα της δημοκρατικής διαχείρισής του και της πάλης ενάντια στις αρνητικές συνέπειες του ελέγχου του κράτους από τους ολιγάρχες (Λαμπρινού, 2017: 284-288). Η ανάπτυξη που ευαγγελίζεται η ΕΔΑ έχει ουσιαστικά τον χαρακτήρα της διαρκούς οικονομικής μεγέθυνσης με παράλληλη δίκαιη κατανομή. Αν και το πρότυπο της μεταπολεμικής ανασυγκρότησης των λαϊκών δημοκρατιών αποτελεί το μονοπάτι πάνω στο οποίο επιθυμεί να βαδίσει η ΕΔΑ, ο σοσιαλιστικός μετασχηματισμός της οικονομίας δεν αγγίζεται από το ΕΔΑϊκό πρόγραμμα. Κατά συνέπεια, απομένει μια αυτόκεντρη καπιταλιστική ανάπτυξη με ενισχυμένο κρατικό τομέα και δίκαιη κατανομή, με το κοινωνικό ζήτημα να υποβαθμίζεται σε δευτερεύουσα θέση.

Η εθνική δημοκρατική αλλαγή, το κεντρικό πολιτικό πρόταγμα της ΕΔΑ,

όπως περιγράφεται από τον Πασαλίδη στο Α' Συνέδριο, έχει περιεχόμενο αντιιμπεριαλιστικό, εθνικό και δημοκρατικό αλλά όχι σοσιαλιστικό. Η ελληνική αστική τάξη φέρεται να μην έχει φέρει σε πέρας το ιστορικό της καθήκον για το πλήρες ξεπέραςμα της φεουδαρχίας και τη δημιουργία μιας ανεπτυγμένης βιομηχανικά χώρας αλλά αντιθέτως να έχει συμβιβαστεί με το ξένο κεφάλαιο, τον ιμπεριαλισμό και τα «τζάκια» κρατώντας τη χώρα καθηλωμένη στην υποτέλεια, την εξάρτηση και την οικονομική και πολιτισμική καθυστέρηση. Η Αλλαγή αναμένεται να γίνει βαθμιαία και να στηρίζεται στην απόφαση της πλειοψηφίας του λαού βάσει των αγώνων και της πείρας του (*Το Α' Πανελλαδικό Συνέδριο της ΕΔΑ*, 1960). Κινητήρια δύναμη της εθνικής δημοκρατικής αλλαγής θεωρείται η εργατική τάξη κι η αγροτιά. Γύρω τους αναμένεται να συσπειρωθούν τα μεσαία στρώματα, η πατριωτική διανοση αλλά και το τμήμα της εθνικής αστικής τάξης που συνθλιβεται από τον ιμπεριαλισμό και τα μονοπώλια. Κοντολογίς, σύμφωνα με τη λογική της ΕΔΑ, μόνο η πλουτοκρατική ολιγαρχία και τα γραφειοκρατικά στρώματα που την εκφράζουν δεν έχουν συμφέρον από την πραγματοποίηση της Αλλαγής. Αν και κατά την 8η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ σημειώνεται αντιπαράθεση γύρω από τις διατυπώσεις για την εθνική αστική τάξη, γεγονός που επιδρά και στην εσωτερική συζήτηση στην ΕΔΑ όπως διαπιστώνεται η λογική, που καταλήγει στο εν λόγω συμπέρασμα συνεχίζει να υπάρχει αφήνοντας το ζήτημα ανοικτό. Και εδώ απουσιάζει μια σοβαρή τεκμηρίωση της θέσης για εθνική αστική τάξη με διακριτά συμφέροντα από την ξενόδουλη, εμπορομεσιτική. Ουσιαστικά, πρόκειται για μια κατασκευή ενός δύναμι συμμάχου της ΕΔΑ που στοχεύει στη θεωρητική νομιμοποίηση της συμμαχίας της τελευταίας με αστικές πολιτικές δυνάμεις, όπως αυτές του Κέντρου. Με άλλα λόγια, αφού υπάρχει εθνική αστική τάξη που πλήττεται από την πολιτική του ιμπεριαλισμού, υπάρχουν και πολιτικές αστικές δυνάμεις που την εκφρά-

ζουν και άρα η ΕΔΑ μπορεί και πρέπει να πετύχει συμμαχία μαζί τους. Δεν είναι τυχαίο ότι ανάλογα με την επεξεργασία της μετωπικής τακτικής της ΕΔΑ προς το Κέντρο (αυτόνομη εκλογική κάθοδος, ισότιμη συνεργασία, άνευ όρων υποστήριξη) υπερτονίζεται ή υποβαθμίζεται ο ρόλος της εθνικής αστικής τάξης.

Αυτό που δεν φαίνεται να λαμβάνεται υπόψη στις επεξεργασίες της ΕΔΑ είναι ότι την περίοδο 1953-1967, το ελληνικό κεφάλαιο βρίσκει το δρόμο του, μέσα από τις υπάρχουσες συμμαχίες. Πρώτον, η σημαντική άνοδος του ελληνικού εξωτερικού εμπορίου προς τη Δύση την περίοδο 1953-1967 και συγκεκριμένα προς τις έξι χώρες της ΕΟΚ, που αποτελούν την κύρια αγορά των ελληνικών προϊόντων, με το ταυτόχρονο άνοιγμα και προς το «σοσιαλιστικό μπλοκ» (29% του συνόλου των εξαγωγών το 1961) λειτουργούν ενισχυτικά προς τις επιλογές της ελληνικής αστικής τάξης και των κυβερνήσεών της. Η ανάπτυξη του εμπορίου με τον «σοσιαλιστικό κόσμο» λύνει σε μεγάλο βαθμό το πρόβλημα της διάθεσης των μη ανταγωνιστικών

προϊόντων της ελληνικής οικονομίας και αφαιρεί σε μεγάλο βαθμό ένα σημαντικό επιχείρημα της ΕΔΑ που ξεπερνούσε τα όρια του αριστερού κοινού και άγγιζε ευρύτερα ακροατήρια. Ταυτόχρονα, από τις αρχές της δεκαετίας του '60, εφαρμόζεται ένα μίγμα αύξησης των άμεσων ξένων επενδύσεων στον βιομηχανικό τομέα και της κρατικής (αλλά και τραπεζικής) ενίσχυσης συγκεκριμένων εξαγωγών της ελαφριάς βιομηχανίας (π.χ. κλωστοϋφαντουργία) ενώ υπό τον κρατικό σχεδιασμό πραγματοποιούνται στοχευμένες επενδύσεις σε κλάδους της βαριάς βιομηχανίας. Το σύνολο αυτών των μέτρων δίνει διέξοδο και ώθηση στην ανάπτυξη του βιομηχανικού τομέα (Βαλντέν, 2002: 221-261). Την ίδια ώρα, η ΕΔΑ μοιάζει να αρνείται να δει και να αξιολογήσει την ικανότητα ελιγμών και προσαρμογής του ελληνικού κεφαλαίου και τη δημιουργία μίας συνεκτικής στρατηγικής, που δεν το αποκόβει από τις πολιτικά κρίσιμες γι' αυτό διεθνείς συμμαχίες. Αντιθέτως, ο λόγος της ΕΔΑ εμμένει στις φυσικά υπαρκτές και σημαντικές πλευρές της εξάρτησης.

Στο διεθνές επίπεδο, η ΕΔΑ θα αφιερώσει τις δυνάμεις της στη μάχη εναντίον της εξάρτησης από τα ιμπεριαλιστικά κέντρα αποβλέποντας στη μετατόπιση της Ελλάδας σε μια ουδέτερη θέση ανάμεσα στους δύο συνασπισμούς ή σε μια πολιτική με μεγαλύτερο βαθμό ανεξαρτησίας εντός του δυτικού συνασπισμού. Όμως, όπως ορθά σημειώνει ο Τρίκας, η ΕΔΑ δεν εξειδικεύει το πώς βλέπει το ζήτημα της εξάρτησης καταλήγοντας να μη φωτίζει τις ταξικές σχέσεις εκμετάλλευσης εντός του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού. Αναδεικνύοντας σε πρωτεύουσα αντίθεση αυτή ανάμεσα στον «λαό» και την «υποτέλεια» ή την πλειοψηφία της ελληνικής κοινωνίας –πέραν ταξικών διαχωρισμών και διαστρωματώσεων– και τον ιμπεριαλισμό υποβαθμίζει την αντίθεση μεταξύ κεφαλαίου-εργασίας, όπως αυτή εκφράζεται στην Ελλάδα,

και τον τρόπο που αυτή συνδέεται με τη θέση της χώρας στο διεθνές σύστημα, έχοντας ως συνέπεια την αναζήτηση συγκεκριμένων διεθνών συμμαχιών εκ μέρους της ελληνικής αστικής τάξης (Τρίκας, 2009β: 1359).

Οι πολιτικές αυτές επεξεργασίες της ΕΔΑ, που αποτελούν συνέχεια και ολοκλήρωση προς τη μεταρρυθμιστική κατεύθυνση των σταδιακών θεωρητικών και πολιτικών μετατοπίσεων που λαμβάνουν χώρα εντός του κομμουνιστικού κινήματος από τα τέλη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, θα αποτελέσουν σταθερές για το μεγαλύτερο τμήμα της Αριστεράς και στην περίοδο της Μεταπολίτευσης, ενώ στοιχεία τους εμφανίζονται ακόμα και στις πολιτικές και θεωρητικές συζητήσεις του παρόντος. Ως εκ τούτου, κρίζουν επιστημονικής απάντησης, τόσο ως προς τις παραδοχές τους, όσο και ως προς τα αποτελέσματά τους. **Τ**

b

Ελληνόγλωσσος

Α' Πανελλαδική

Συνδιάσκεψη της ΕΔΑ,

(1956). *Εισηγήσεις, Πολιτική*

Απόφαση, Ψηφίσματα,

Καταστατικό (15-18 Ιουλίου

1956), Γραφείου Τύπου και

Μελετών της ΕΔΑ, Αθήνα.

Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ

(2012), 1949-1968, τ.2,

Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα.

Το 8ο Συνέδριο του ΚΚΕ

(1961), *Εισηγήσεις, ομιλίες,*

χαιρετιστήρια, αποφάσεις,

Πολιτικές και Λογοτεχνικές

Εκδόσεις, Αθήνα.

Το Α' Πανελλαδικό Συνέδριο

της ΕΔΑ (1960), Τα πρακτικά

τού Συνεδρίου, Προγραμματική

Διακήρυξη, το καταστατικό της

ΕΔΑ (Ενιαίας Δημοκρατικής

Αριστεράς) (28.11.59 - 2.12.59),

Πολιτικές και Λογοτεχνικές

Εκδόσεις, Αθήνα.

Το Β' Πανελλαδικό Συνέδριο

της ΕΔΑ (1963), Επίσημα

κείμενα (8-15 Δεκεμβρίου 1962),

Πολιτικές και Λογοτεχνικές

Εκδόσεις, Αθήνα.

[Το] ΚΚΕ (1987), *Τα Επίσημα*

Κείμενα, τ. 6, 1945-1949,

Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα.

[Το] ΚΚΕ (1995), *Τα Επίσημα*

Κείμενα, τ. 7, 1949-1955,

Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα.

[Το] ΚΚΕ (1997), *Τα Επίσημα*

Κείμενα, τ. 8, 1956-1961,

Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα.

[Το] ΚΚΕ (2002), *Τα Επίσημα*

Κείμενα, τ. 9, 1961-1967,

Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα.

Λαμπρινού Κ. (2017), *ΕΔΑ 1956-*

1967. Πολιτική και ιδεολογία,

Πόλις, Αθήνα.

Λυμπεράτος Μ. (2011),

Από το ΕΑΜ στην ΕΔΑ. Η

ραγδαία ανασυγκρότηση της

ελληνικής Αριστεράς και οι

μετεμφυλιακές πολιτικές

αναγκαιότητες, Στοχαστής,

Αθήνα.

Μπάτσος Δ. (1977), *Η βραδεία*

βιομηχανία στην Ελλάδα,

Κέδρος, Αθήνα.

Νούτσος Π. (1994), *Η*

σοσιαλιστική σκέψη στην

Ελλάδα, Δ' τόμος, Γνώση,

Αθήνα.

Σφήκας Θ. (2007), *«Το χλωό*

άλογο»: Οι διεθνείς συνθήκες

της ελληνικής κρίσης, 1941-

1949, Βιβλιόραμα, Αθήνα.

Τρίκας Τ. (2009α), *ΕΔΑ*

1951-1967. Το νέο πρόσωπο

της Αριστεράς, τ. 1, Θεμέλιο,

Αθήνα.

Τρίκας Τ. (2009β), *ΕΔΑ*

1951-1967. Το νέο πρόσωπο

της Αριστεράς, τ. 2, Θεμέλιο,

Αθήνα.

Ξενόγλωσσος

ΧΙΧ съезд ВКП(б)-КПСС

(2013), 5-14 октября 1952 г.

Документы и материалы,

(πλ. έκδοση).

Dunphy R. (2004), *Contesting*

capitalism?: Left parties

and European integration,

Manchester University Press,

Manchester.

Seton-Watson H. (1964),

Nationalism and communism,

Camelot Press Ltd, London.

Άρθρα

Βαλντέν Σ. (2002), «Εξωτερικό

εμπόριο και εξωτερική

εμπορική πολιτική της

Ελλάδας, 1950-1967» στο

Ουρανία Καϊάφα (επιμ.),

1949-1967: Η εκπαιδευτική

εικοσαετία, Εταιρεία Σπουδών

Νεοελληνικού Πολιτισμού και

Γενικής Παιδείας, Αθήνα 2002,

σ. 219-298.

Μηλιός Γ. (2005), «Για την

ιδεολογία της ανάπτυξης (η

καπιταλιστική συσώρευση ως

κοινωνική πρόοδος: με αφορμή

τις θέσεις του Σαμίρ Αμίν)»,

Θέσεις, τ. 93 (Οκτώβριος –

Δεκέμβριος).